

ETNICITET I RAZVOJ.

Ogled o etničkome identitetu i društvenome razvoju

JADRANKA GRBIĆ
Institut za etnologiju i folkloristiku
41000 Zagreb, Kralja Zvonimira 17

UDK 316.35
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 1. III. 1993.

U ovome tekstu autorica s teorijsko-metodskoga motrišta raspravlja o istraživanju etničkoga identiteta te njegovu odnosu spram društvenoga razvoja. Na temelju suvremene etnološke i antropološke literature analizira različite koncepcije etničkoga identiteta. U tekstu se najprije raspravlja o tretiranju etniciteta kao prirodne, a zatim kao subjektivne kategorije. Također se prikazuju najnovije teorije koje povezuju fenomen etničkoga identiteta s globalnim odnosima moći. Autorica se priklanja mišljenju, da put stvaranja etničkoga identiteta teče od imanentne ljudske potrebe za zajedništvom i pripadanjem, do etniciteta kao najmarkantnije od svih ponuda što ga je zajednica mogla ponuditi pojedincu kao svome članu. Izgradnju identiteta povezuje s općim društvenim razvojem, od horde do nacionalne države modernoga tipa.

1. DRUŠTVENI RAZVOJ I RAZVOJ KAO PROCES

Život ljudi određen je promjenama u različitim područjima, zemljama ili kulturama. U današnje vrijeme promjene su sve brže i brže, te je stoga razmljivo što je sve veći broj istraživača i teoretičara društvenoga i ekonomskoga razvoja zaokupljen traženjem odgovora na pitanje kako razumjeti fenomen promjena?

“Razvoj je moguće odrediti kao multidimenzionalni proces promjene kojem su imanentni unutarnja dinamika, policentričnost, interkulturalna i intersektorska komunikacija i globalni kontekst” (Švob-Đokić, 1990:8). U ovakvome shvaćanju razvoj je višeznačan koncept, ovisan od konkretnoga okruženja i njegovih potreba, ciljeva, prihvaćenih ili željenih vrijednosti.

Proučavanje razvoja (engleski: development studies) predstavlja organizirani humanistički napor da se razumiju, a možda i predodrede osnove ljudske budućnosti, shvaćene uvijek kao budućnosti nekoga konkretnog društva, neke zajednice ili pojedinca kao pripadnika neke kulture.

Proučavanje razvoja shvaća se kao: problemski orijentirano, primijenjeno i interdisciplinarno istraživanje. Društvene promjene se analiziraju u svjetskome kontekstu, ali uz uvažavanje povijesnih, ekonomskih, ekoloških, kulturoloških i drugih posebnosti različitih društava (Švob-Đokić, 1990:9).

Rezultati tehnološke transformacije, koji su potisnuli teoriju međuzavisnosti (koja je svijet vidjela kao neizbježnu interakciju) afirmirali su selektivnu razvojnu integraciju kao dominantni oblik međunarodnih odnosa i razvoja svijeta. Procesi selektivne integracije logična su posljedica globalizma kao dominantnoga razvojnog okvira suvremenoga svijeta (Wallerstein, prema Švob-Đokić, 1990:9). Selektivna integracija se zasniva na punome uvažavanju nejednakosti, disharmonije i dispariteta kao na osnovnome razvojnom poticaju, za razliku od razvojne povezanosti kakvu je afirmirala teorija međuzavisnosti.

Selektivnu integraciju u globalne razvojne procese omogućuje, kako je već rečeno, ukupna tehnološka transformacija (tehnološka revolucija) u čijoj je participaciji bitna odrednica razvoja svake zemlje i svakoga društva. S toga se gledišta danas govori i o redefiniciji razvoja kao o spoznavanju onih elemenata koji će omogućiti neki razvojni izbor (temeljen na znanju, raspolaganju tehnološkim, proizvodnim i organizacijskim resursima i na mogućnosti razmjene i komunikacije). "Društva ili dijelovi društva koji to ne mogu ostvariti, ostaju marginalizirani i praktično isključeni iz razvojnoga procesa, odnosno prepušteni dinamiци unutarnjega razvoja koja je toliko nesukladna s dominirajućom globalnom dinamikom da u praksi vodi punoj stagnaciji ili propadanju, odnosno eventualnom održavanju društva alokacijom vanjskih izvora" (Švob-Đokić, 1990:10).

U posljednjih nekoliko desetljeća došlo je do snažnoga oživljavanja etničkih pokreta u europskim i svjetskim razmjerima (u zapadnim zemljama šezdesetih, a u istočnim, uključujući i prostor bivše Jugoslavije, sedamdesetih, ali naročito osamdesetih godina). Teoretičari društvenoga razvoja smatraju, da ovaj fenomen ima barem dvije razine: društvenu i individualnu, te da su obje uvjetovane tzv. globalnim faktorima, bez obzira odnosi li se na uži ili širi kontekst (lokalni, regionalni, europski, itd.), te da su među mnogim razlozima za oživljavanje etnosa (engleski: ethnic revival) i sljedeći: proširena uloga modernih vlada, brzi poslijeratni proces industrijalizacije, nagli razvoj tehnologije komunikacija, proširivanje mogućnosti za obrazovanje i stvaranje "vlastite" inteligencije (što je od naročite važnosti za etničke i nacionalne manjine), otklanjanje suvremenoga otuđenja čovjeka, nestajanje ideologiziranih politika i njihovih pritisaka, neki međunarodni uzroci, kao što je npr. nastajanje novih država, i temeljne ekonomske i političke promjene u cijelome svijetu, a naročito u istočno - europskim državama, koje teže uspostavi demokracije i uvođenju tržišne ekonomije. Posebnost svake društvene zajednice "odlučuje" koji će od niza faktora biti više ili manje važan u ovome procesu, a najčešće se događa, da više faktora djeluje istovremeno i međusobno povezano.

Ima autora (čiji je predmet istraživanja društveni razvoj i razvoj kao proces) koji pojavu etničkoga oživljavanja smatraju kritičnom, posljednjom fazom procesa totalne asimilacije (npr. Herbert Gans, prema Björklund, 1987:19), ali se većina priklanja mišljenju kako je izvjesno da se u posljednjim desetljećima dvadesetoga stoljeća rađa novi tip društva. To se vidi, ne toliko u etno - procesima na američkome kontinentu, koliko u Europi: rast i intenzifikacija etničkih i regionalnih pokreta i pojava tzv. etničkih strategija u gotovo svim vrstama manjinskih zajednica (vidi npr. Björklund, 1987:19-30), ali ne samo njih. Unutar država, kao temeljnih entiteta političkoga života, odvijaju se usporedo procesi integracije i

regionalizacije, za koje se na prvi pogled čini da jedan potire drugi, no suvremena praksa ukazuje upravo na njihovu kompatibilnost.

Do šezdesetih godina ovoga stoljeća nosioci progresivne i liberalne misli na Zapadu očekivali su, da će sa sve većom razvijenošću i bogatstvom društva, te poboljšanjem uvjeta života, povezivanje ljudi na osnovu etničke pripadnosti izgubiti na značenju i ustupiti mjesto drugim vrstama društvenih asocijacija, prije svega onih koje u svojim temeljima imaju zajednički ekonomski interes.

Na Istoku se pak, poslije drugoga svjetskog rata, uspostavljanjem socijalističkih država smatralo, da će socijalizam "sam po sebi", stvaranjem ili "izgradnjom socijalističke nacije", kroz desetak godina, riješiti etničko, nacionalno i međunacionalno pitanje (a pojave nacionalizama "rješavane" su intervencijom i pritiskom političkih rukovodstava).

Na Zapadu su potvrdu ovakvim očekivanjima našli u onome što se pred njihovim očima zaista i događalo : u Sjedinjenim Američkim Državama je tijekom života druge generacije imigranata iz gotovo cijeloga svijeta postalo vidno znatno prilagođavanje i ujednačenost u svim vidovima kulture i života. Sintagma "lonac za topljenje" (engleski: the melting pot) postala je i ostala simbolom tijesno povezana s Amerikom, čija nova povijest počinje miješanjem različitih naroda i rasa, bez presedana u dotadašnjem svijetu . Površna promatranja kao da su i davala za pravo pretpostavkama da će se već u trećoj generaciji izgubiti sve kulturne, jezične i druge razlike, te da će doći do potpune asimilacije pojedinih naroda i njihovo pretapanje u jednu monolitnu masu (tzv. amerikanizacija).

Međutim, do asimilacije ne samo da nije došlo, nego je na svjetlo dana izbilo nagomilano nezadovoljstvo različitih etničkih grupa i pokreta. Nepriznavanje etniciteta kao dimenzije onih društvenih pojava koje imaju svoje trajanje, dakle, nepriznavanje etnosa kao procesa, na Zapadu je posljedica pogrešnoga uvjerenja da merkantilno industrijska revolucija sadrži realnost više vrijednosti od etniciteta (Fishman, 1980:77).

Na Istoku je pak došlo do sličnoga zanemarivanja važnosti etničkih pojava, temeljenoga na marksističkoj ideologiji, čije se "proročanstvo" o nestanku etničkih razlika usporedno s nestankom klasa, nije ispunilo, baš kao što se nije uspjela ostvariti ideja o stvaranju socijalističke nacije i internacionalizmu. Monolitni socijalizam pritiskao je i potirao svaki izraz lokalnoga, individualnoga i osebnoga, kao i sve ono što se isticalo iznad prosječnosti. Upravo kao reakcija i opozicija totalitarizmu nastupilo je nacionalno i lokalno (Rihtman-Auguštin, 1992:25). Naime, socijalizam ne posjeduje mehanizme za mirno i političko rješavanje unutarnjih napetosti sustava; on se služi represijom, pa kada oslabe institucije središnje moći razbuktava se nacionalizam (Verdery, 1991:43).

2. IDENTITET

Identitet je riječ latinskoga porijekla, a znači istovjetnost, podudaranje, izjednačavanje, potpunu jednakost, priznanje da netko ili nešto zaista jest ono čime se prikazuje ..... skup značajki koje neku osobu čine onom koja jest (Klaić, 1988:565). Identificirati bi, prema tome, značilo utvrđivati istovjetnost (nekih) osobina ljudi/grupa.

Područje stvaranja identiteta povijesno je promjenjivo, a kreće se " u rasponu od mitskog do ideologijskog i u njemu su isprepleteni čimbenici religijskog, rasnog, etničkog, profesionalnog i sl. karaktera. Identitet je, kao posljedica čina poistovjećivanja, skup odlika (ili čak temeljna crta) koje određuju subjektivnu pripadnost skupu uvjerenja, činjenja (ili ljudi) koji (i kojima se) pojedinca povezuju s određenom sredinom, ljudima, stvarima i događajima i na taj način ga obilježuju " (Zorić, 1991:196). Identitet je trajan proces "koji se razvija podjednako kao fizički rast, tijekom čitava života; događa se podjednako na svjesnoj kao i na nesvjesnoj razini; stoga nije lako točno utvrditi u kojoj točki dolazi do odlučnog prijeloma" (Epstein,1983:161-162, prema Rihtman-Auguštin, 1991:79).

Odnos osjećaja identiteta i osjećaja pripadnosti

Osjećaj identiteta je individualan, ali podrazumijeva osjećaj pripadnosti kolektivu. Potreba udruživanja s drugim ljudskim bićima, povezivanja s njima, imperativna je ljudska potreba (Fromm, 1984:31), tako da su ova dva osjećaja u stalnome prožimanju.

Osjećaj identiteta razvija se u procesu izlaženja čovjeka iz prvobitnoga stanja povezanosti s prirodom, tijekom razvoja društva od horde i plemena, pa do moderne države nacionalnoga tipa (najopćenitije : npr. identifikacija i pripadanje hordi, zatim identifikacija u vezi s društvenom ulogom feudalne hijerarhije srednjega vijeka, pojava individualizma razvitkom zapadne kulture, te zamjene za individualizam s razvojem osjećaja identiteta s klasom, religijom, nacijom i sl. u društvima modernoga tipa, i tome slično).

2.1. Etnički identitet

Ovo poglavlje započinjemo citatom iz knjige engleskog sociologa Anthony Smitha "Nationalism in the Twentieth Century" u kojoj se bavi istraživanjem nacije kao ideala. On je napisao: " Od svih vizija i uvjerenja koja su se otimala za čovjekovu podršku i lojalnost u suvremenom svijetu, najrašireniji i najtrajniji je nacionalni ideal. Druga su uvjerenja postigla spektakularne kratkotrajne uspjehe ili su imala trajno uporište u ponekoj zemlji. No, nijedno nije bilo tako uspješno da bi prodrlo u sve dijelove Globusa i da tomu idealu privuče ljude sviju vrsta, ljude sviju običaja i to u svakoj zemlji... Ni jedna poznata ideja nije bila sposobna da udari pečat po cijeloj zemaljskoj kugli i da na taj način podari svima najevidentniji doživljaj identiteta " (Smith, 1979:1, prijevod, Lerotić, 1983:25).

Zanimanje za etnos / etnicitet (engleski : ethnicity) i bavljenje njime u okviru suvremenih društvenih znanosti, ukazuje na činjenicu, da se svaka zajednica prema svakoj drugoj nalazi u hijerarhijskome odnosu moći i zato nužno mora definirati temelj svoga zajedništva i granice prema drugima (Supek, 1988:31). Pojmom etnosa / etniciteta bavi se čitava skupina srodnih znanosti : etnologija, sociologija, demografija, antropologija, a njime se bave i ekonomisti i politolozi.

U suvremenoj (ali i starijoj) etnološkoj literaturi, kao i literaturi ostalih znanosti koje se etnicitetom bave kao predmetom istraživanja, nailazimo na različite pristupe njegovu istraživanju, s različitim točkama gledišta, te u skladu s time, različite pojmove i njihove

definicije, ili bar pokušaje definiranja. Tako npr. novi etnicitet, etničke grupe, etničke zajednice, etnički identitet, pluralno društvo, više-etničko društvo, više-etnički pluralizam, centar protiv periferije, primordijalizam, etno-nacionalizam, manjinska grupa, nepriviligirana grupa, situacijski etnicitet, simbolički etnicitet, persistentni etnicitet, i drugo.

Za Širokogorova "To je PROCES koji jedino može rezultirati stvaranjem etničkih jedinica i taj sam proces nazvao ETNOS" (Širokogorov, 1935:14, prema Helebrant, 1972:69, prijevod J. G.).¹ Taj proces moguće je promatrati u njegovim različitim aspektima, naime: etnografski...psihomentalni...aspekt kontinuiteta...psihološki aspekt...biološki aspekt..." (prema Rihtman-Auguštin, 1989:124).

Za Bromleya "... osnovna karakteristika etničkih zajednica koja ih razlikuje od drugih tipova ljudskih zajednica je, da sve imaju karakteristiku od velikog tipološkog značaja - međusobnu konfrontaciju" (Bromley, 1974:58, prema Supek, 1988:38).

Kozlov smatra, da se etnička zajednica može definirati kao vrsta društvene grupacije koja nastaje kao rezultat posebnoga povijesnog razvoja zasnovanoga na zajednici teritorija i jezika. Upravo zbog toga, teritorij i jezik postaju osnovne distinktivne odlike etnosa (prema Ljuboja, 1988:103).

Barth kaže, da su "...etničke grupe one kategorije koje sami akteri smatraju prirođenima i s kojima se poistovjećuju, te su stoga značajne za organiziranje interakcije među ljudima" (Barth, 1969:10, prijevod J.G.)². U tome slučaju najvažnija njihova odlika postaje vlastita askripcija, kao i ona koju čine drugi. Pripadnici grupe koriste (različite) etničke identitete radi kategorizacije sebe i drugih, te u cilju interakcije formiraju etničke grupe u ovome organizacijskom smislu (Barth, 1969:13-14).

Za Geertza etnicitet je "... očigledno primordijalna veza koja potječe iz 'datosti- ... društvenoga postojanja: neposredna bliskost... rođenje unutar određenoga jezika...slijeđenje određenih društvenih praksi" (Geertz, 1973:259, prijevod J.G.)³.

Za Gellnera etnicitet je "osobno poistovjećivanje sa svojom kulturom" (Gellner, 1977:214, prijevod J.G.)⁴.

Richmond na etnički identitet "gleda kao na srž razvoja ličnosti, blisko povezan s načinom na koji osoba percipira sama sebe, ranom socijalizacijom, učenjem jezika i/ili vjerskom i političkom indoktrinacijom" (Richmond, 1987:3, prijevod J.G.)⁵.

Za Cohena etnicitet je "skup na porijeklu utemeljenih kulturnih odrednica pomoću kojih se ljudi pripisuju zajednicama..." (Cohen, 1978:387, prijevod J.G.)⁶.

Za Lerotića, etnicitet se naziva "onim svojstvom naroda ili drugog oblika zajednice kojim se ona razlikuje od druge i na čemu gradi svoj identitet" (Lerotić, 1983:27), i dalje, etnicitetom se naziva doživljaj zajedništva koji je isto što i doživljaj zajedničke povijesti, a

¹ Za Širokogorova "This is a PROCESS which only may result in the formation of ethnical units, and this process I have called ETHNOS".

² Barth kaže, da "... ethnic groups are categories of ascription and identification by the actors themselves, and thus have the characteristics of organizing interaction between people".

³ Za Geertza etnicitet je "...clearly a primordial attachment that stems from the 'givens' ...of social existence: immediate contiguity...being born into a particular language...following particular social practices".

⁴ Za Gellnera etnicitet je "personal identification with one's culture".

⁵ Za Richmonda etnički identitet "is seen as a core element in the development of personality, intimately linked with the perception of self, early socialization, language learning and / or religious and political indoctrination".

⁶ Za Cohena etnicitet je "a set of descent-based cultural identifiers used to assign persons to groupings...".

vjera u zajedničko porijeklo objašnjava tu povijest, daje joj smisao u njezinoj posebnoj egzistenciji (Lerotic, 1983:29).

Za Katunarića, etnicitet je "društvena struktura koja prethodi i prodire kroz ekonomsko - racionalni sustav industrijskog društva i to mnogo lakše u društvima koja nemaju ili imaju slabu građansku tradiciju. Sociokulturni kapacitet etnosa okrenut je prošlosti, sve do arhaičnog porijekla društva kao grupe, dakle, proteže se od plemena do nacije, kao teritorijalne i organske zajednice. Međutim, premda je okrenut prošlosti, sposobnost etnosa da se prilagođava budućim novim situacijama na osnovi historijskog rezoniranja po pravilu je neograničena. Pored kognitivne historičnosti, ostvaruje se i socijalni revivalizam. Tako su plemenske manifestacije sudeći po žestini reakcija u sukobima s drugim grupama, još u modernom nacionalnom etnosu. Ti i slični revivali pokazuju da je etnos zapravo spremište društvene evolucije" (Katunarić, 1982:356).

Za Dunju Rihtman-Auguštin etnicitet je "sustav klasifikacije koji nas odvaja i vezuje u nizu određenih kategorija u smislu "mi", "oni". Etničke grupe.....shvaćamo kao interesne grupe, interes tijekom vremena varira u grupi" (Rihtman-Auguštin, 1991:79).

Za Olgu Supek, etnos je "deklarirani osjećaj pripadnosti grupi i subjektivni čin razgraničavanja prema drugim društvenim grupama" (Supek, 1989:149).

Na oblikovanje različitih koncepcija i teorija o etnicitetu utjecali su (a utjecat će i nadalje) kako povijesne okolnosti, znanstvene tradicije, aktualne teorijske i ideološke orijentacije, tako i politički trenutak u kome nastaju. Najgrublja njihova podjela bila bi na tzv. istočne i zapadne teorije, kako ih je pokušala klasificirati Gordana Ljuboja. Ona polazi od toga, da različita povijesna iskustva, kao i različite ideološke tradicije u mnogome određuju oblikovanje i znanstveni pristup suvremenim problemima etniciteta. Bez uzimanja u obzir ovih činjenica ne može se razumjeti velika suprotnost u pristupu i tumačenju etniciteta na Istoku i Zapadu. "Različite teorijske orijentacije nalaze svoj izraz u isticanju različitih aspekata ovih problema, koji su toliko višeznačni i složeni da se već kod prvih pokušaja uopštavanja pokazuju sve teškoće i nemogućnost stroge naučne sistematizacije. I same naučne discipline, socijalna i kulturna antropologija na Zapadu i etnografija ili etnologija na Istoku, jesu predmet istih uslovljenosti" (Ljuboja, 1988:99).

Olga Supek pristupila je koncepcijama etniciteta na sljedeći način. U svojim radovima, koji se bave tom problematikom, ona ponajprije govori o tretiranju etniciteta kao prirodne kategorije, koje je još uvijek prisutno u različitim istraživanjima etnogeneze. Zatim govori o onim teorijama koje ovaj fenomen prikazuju kao subjektivnu kategoriju u funkciji društvene interakcije, dovodeći ih napokon u vezu s najnovijim tendencijama i tumačenjima povezivanja fenomena etniciteta s globalnim odnosima moći. Olga Supek smatra, da je upravo ovakav teorijski slijed razmišljanja neodvojiv od iskustva Europljana u doživljavanju svijeta: "... od sporadičnih susreta s divljim barbarima i tuđim svjetovima koji su bili izvan granica vlastite, prirodne zajednice; preko sve povezanijeg i manje zajedničkog svijeta u kojem zbog intenziteta interakcija raste svijest o samoodržanju i posebnosti; do suvremenog međuzavisnog i stratificiranog svijeta gdje etnos, izraz kulturne specifičnosti, istovremeno predstavlja izraz političko/ekonomske moći i obrane od centara takve moći" (Supek, 1988:59-60).

Svakako, u situaciji smo kad raspoložemo s velikim brojem znanstvenih teorija o etnicitetu, od kojih svaka ima svoje ambicije, domete, težnje i rezultate.

Tako je ranija etnološka praksa raspravljala o etnicitetu kao prirodnoj kategoriji. Naime, općenito se smatra, da se većina europskoga stanovništva prije francuske revolucije nije identificirala s većim nacionalnim zajednicama, već je osjećala lojalnost prema selu, lokalnome feudalnom gospodaru i crkvi (seosko stanovništvo) ili pak prema gradu, cehu i katedrali (gradsko stanovništvo). To bi značilo, da je temelj identifikacije uglavnom bila religija, a kod elite i kozmopolitski životni stil (Supek, 1988:32). Ima, međutim, autora koji spominju još neke elemente zajedništva kao npr. zajednički životni prostor, političku vlast, zajedničku kulturu u kojoj je glavnu ulogu opet imala religija, zajedničko rasno porijeklo, i sl. Taj osjećaj pripadnosti jednome narodu raniji etnolozi i antropolozi nazivali su etnosom ili etnicitetom.

U najranijoj poznatoj fazi razvoja riječi "etnos" koja je grčkoga porijekla, prema rječnicima starogrčkoga jezika, ona je prvenstveno značila jato, čopor, roj. Prenoseći se dalje i na ljudsku grupu, podrazumijevalo se da je riječ o grupi ljudi zajedničkoga porijekla koji su međusobno toliko povezani da predstavljaju cjelinu za sebe - zajednicu (Rakić, 1983:10). Bit takvoga poimanja etniciteta je "da se etnos smatra prirodnom, inherentnom značajkom svakog naroda... on uključuje neku gotovo mističnu vezu između pripadnika naroda i tla na kome žive, pretpostavljajući njihov zajednički "duh" i "krv" (Supek, 1988:32). Narod se smatrao univerzalnom, fiksnom i prirodnom pojavom, čija se bit može otkriti jedino proučavanjem izraza njegove vječne duše i srca. Polazeći od toga da se etničke grupe mogu razlikovati biološki (rasno), kulturno, socijalno i jezično, etnologija i antropologija ove razlike nisu stavljale pod znak pitanja, jer su te kategorije smatrale stalnima i nastalima manje - više na spontan način. Istraživao se sadržaj etničke grupe, njena sveukupna kultura kako bi se došlo do što starijih sadržaja koji bi dokazali konačnu osobitost ili samosvojnost etničke grupe (Rihtman-Auguštin, 1983:806).

Istina, u ovakvome je duhu krajem 19. stoljeća utemeljena i hrvatska etnologija. U svojim osnovnim postavkama nastavljala je narodnjačku i romantičarsku tradiciju, te je i predstavljala društveno angažiranu znanost o narodu (tako npr. kod Antuna Radića kao narodoznanstvo). "Etnologija i folkloristika su, kao što je poznato, nastajale u funkciji nacionalnih pokreta i zapravo nikad tu funkciju nisu izgubile, bez obzira na to djelovale li u mladim tek nastajućim nacijama i nacionalnim državama ili pak u velikim, centraliziranim, naoko nadnacionalnim državnim sistemima, bili oni kapitalistički ili socijalistički" (Rihtman-Auguštin, 1988:15-16). Međutim, posljednjih dvadesetak godina u Hrvatskoj je izvršena kritička revizija osnovnih pretpostavki etnološkoga istraživanja. Naime, uvažavajući teorijska dostignuća kako zapadne, tako i istočne znanstvene misli, novu dimenziju u istraživanju etniciteta nose poglavito Dunja Rihtman-Auguštin i Olga Supek, povezujući ga s globalnim odnosom moći.

Krajem šezdesetih godina norveški antropolog Frederik Barth iznio je u uvodu zbornika "Ethnic Groups and Boundaries" novu teoriju etniciteta koja predstavlja novost u promišljanju toga fenomena i koja je znatno utjecala na rad etnologa i antropologa posljednjih desetljeća. Barth smatra da težište istraživanja treba prenijeti - sa sadržaja

etničkih grupa - na njihove međe i na procese koji se događaju kad se jedna ljudska grupa želi ili mora odlikovati ili razlikovati od susjedne, da bi sebe identificirala. Dakle, ona sebe identificira odlikovanjem ili distanciranjem od drugih; isticanjem onoga što sama sebi pripisuje i što joj drugi pripisuju, odnosno onoga što sama smatra da joj je prirodno i što drugi smatraju da joj je prirodno ("self-ascription and ascription by others", Barth, 1969:13). Njegova je osnovna pretpostavka da distanciranje između ljudskih grupa nije posljedica nekakve izolacije (npr. prostorne ili društvene), nego njihove interakcije. Kada društvene grupe međusobno komuniciraju unutar nekoga šireg društvenog konteksta, one određuju granice među sobom, a to čine tako, da iz svoje kulture biraju one znakove ili aspekte svoje kulture koje smatraju specifičnima. Dakle, vrše neku selekciju kulturnih simbola koji djeluju kao dijakritičke oznake. Ovakvo razgraničavanje (održavanje međa) jest proces kojega ne ukida ni akulturacija, ni migracije, ni uklapanje manjih zajednica u veće i razvijenije oblike društvene organizacije. Prema tome, u Barthovoj koncepciji nema mjesta evolucionističkim shemama po kojima se etnicitet nužno razvija od plemenskoga do nacionalnoga identiteta, odnosno, po kojima ti identiteti nestaju kada se javi osjećaj pripadnosti široj zajednici. On je, zapravo, odvojio etnički identitet od "objektivnog sadržaja kulture" i stavio ga u kontekst društvene interakcije, što drugim riječima znači, da etnos nije kulturna kategorija niti prirodno ili primordijalno stanje, nego proces u funkciji socijalne interakcije.

Slijedeći ovakva promišljanja, proizlazi da u procesu etničkoga razgraničavanja organizacijski relevantna može postati bilo koja kulturna osobina, a intenzitet njezina naglašavanja može varirati zavisno od društvenih, političkih ili sveukupnih povijesnih okolnosti. Kako je i kultura podložna (razvojnim) promjenama, to bi značilo, da faktori etničkoga identiteta nisu nešto što je jednom za svagda dato (Rihtman-Auguštin, 1983:807, 1991:79), niti je etnička grupa stalna kategorija u smislu nepromjenjive genetske, društvene, kulturne i jezične zajednice. Tako se mijenja i kultura, izbor kulturnih znakova koji označuju istu etničku grupu, a mijenja se i međuetnička interakcija. Da još jednom ponovimo, ovo je koncepcija etniciteta kao procesa koji je u funkciji društvene interakcije i čiji je karakter dinamičan.

Za teorije etniciteta temeljene na Barthovoj koncepciji, zajednička je karakteristika udaljavanje od pojma kulture i prebacivanje težišta na interakcijske aspekte međuetničkih odnosa. Kulturne oznake ne smatraju se presudnima u odvajanju jedne grupe od drugih. Općenito, kultura se smatra sredstvom komunikacije, nešto poput jezika općih i zajedničkih kodova. Kao element organizacije grupe, zapravo njenog organiziranog / zajedničkog života, "otkriven" je pojam etničkoga identiteta, koji u sebi sadrži i pojam vremenskoga trajanja, izbor u opredjeljivanju, nevažnost dileme oko primata kulturnoga ili političkoga, subjektivnoga ili objektivnoga. U pristupu etnicitetu koji za svoj temelj ima identitet, razlog etničke identifikacije gubi značenje, a ono što je važno jest *osjećaj pripadnosti i lojalnost određenoj grupi*, a ne na čemu se ovaj osjećaj temelji. Kako vrijednosno određenje same grupe nije najvažnije u ovome pristupu istraživanja etniciteta, ostaje otvoreno pitanje što su to tipična obilježja etničke grupe. Među brojnim etničkim oznakama, ono što je trajno, jest dihotomizacija /diferencijacija na "mi" i "oni", te se na taj način određuju i grupni i individualni identitet.

Iako se u početku činilo da je Barthova teorija primjenjiva u istraživanju kompleksnih suvremenih društava, radovi tzv. post - Barthovskog perioda (Supek, 1988:47) kritički su upozorili i na njene nedostatke. To je i razumljivo, jer je Frederik Barth osmislio svoju koncepciju etniciteta vršeći empirijska istraživanja na Bliskom Istoku, među pakistanskim plemenima i plemenima arapskoga poluotoka, a to su slabo integralna i rascjepkana (segmentirana) društva. Od naših autora najkompleksniju kritiku Bartha dala je Olga Supek, a ona bi se mogla sažeti u tri ključne točke. Prvo, Barth je uglavnom naglašavao komplementarnost društava, a zanemario njihovu konkurenciju i etničke sukobe, pa je njegova teorija ipak nedovoljno dinamična. Pomoću nje teško se može razumjeti suvremeni "ethnic revival" i pojava nacionalnih pokreta u kompleksnim društvima. Drugo, on zanemaruje ulogu tradicije kao važnog faktora u procesu izbora određenih kulturnih simbola u svrhu etničkoga razgraničenja i samoodređenja, jer zapravo zanemaruje tzv. objektivni kulturni sadržaj, odnosno pogled na svijet i svakodnevnu životnu praksu društvenih grupa u interakciji. Treće, u Barthovoj teoriji nedostaje poimanje odnosa moći, čime ne pridonosi objašnjenju nacionalizma kao pokreta koji se na etničkome identitetu temelji: naime, etničke grupe su i - stvarne ili potencijalne - političke zajednice, te se njihova interakcija s drugim etničkim grupama temelji na širokoj skali hijerarhijskih odnosa moći (Supek, 1988:47-52).

Osamdesetih godina pojavljuju se studije o etnicitetu, etničkome identitetu, nacionalizmu i nacionalnim pokretima za koje je karakteristično da povezuju etnicitet sa globalnim odnosima moći i svjetskim ekonomskim sustavom (npr. John Cole, Katherine Verdery, Anthony H. Richmond, Ulf Björklund, Leo A. Despres, David Maybury - Lewis, Peter Worsley, Norman E. Whitten, Jr., Charles Tilly). Zajednička ideja vodilja tim novim pogledima jest, da se pojam "eticitet" javlja s novim značenjem i s težnjom da odrazi novu društvenu zbilju, u kojoj ljudi, posvuda po svijetu, žele dokučiti duboki smisao identiteta, u namjeri da izraze svoje interese i brane pravo "za" i "protiv" države (Despres, 1982: 7). Te se teorije u priličnoj mjeri zasnivaju na novijim teorijama razvoja, kakva je npr. Wallersteinova teorija svjetskoga ekonomskog sustava ili pak teorija Erica Wolfa o kulturnoj heterogenosti i organizaciji procesa proizvodnje. Dinamičnost etniciteta promatra se i na sinkronijskoj i na dijakronijskoj razini međuetničke interakcije. Iako se uvažava Barthova koncepcija samo - razgraničavanja i stanovište da se etničke granice temelje na simboličkim, odabranim aspektima kulture jedne grupe, odbacuje se gotovo neograničena slobodna volja u izboru etničke posebitosti. Napokon, etnički identitet se nužno dovodi u vezu s hijerarhijskim odnosima moći, kako političkim, tako i ekonomskim.

Tako je Katherine Verdery, opisujući etničke, političke i ekonomske procese u širokome povijesnom i zemljopisnom prostoru ("Transilvanija tijekom tri stoljeća - razvoj kapitalističke ekonomije unutar Habsburškoga carstva i nastojanja vladajuće elite da izgradi nacionalnu državu po uzoru na slične u Europi") iznijela tezu, da su etnički, politički i ekonomski odnosi međusobno povezani, tako da je svaka pojedinačna situacija uvijek posljedica određenoga ekonomskog i političkoga razvoja. Iako je preuzela Barthovu koncepciju etniciteta (Verdery, 1983:13-14) kao funkcije interakcije društvenih grupa koje se međusobno natječu za (ograničene) resurse unutar neke šire ekološke i društvene sredine, ona je nadišla Bartha, dodavši njegovoj koncepciji dimenziju političke hijerarhije i moći

(Verdery, 1983:361 i dalje). Etnički fenomen stavila je u kontekst teorije svjetskoga sustava nejednakoga razvoja, političke modernizacije i svjetske kulture (prema već spomenutim autorima: Wallerstein, Tilly, Wolf). Svojom argumentacijom razvoj etničke pripadnosti od feudalizma do socijalizma odredila je odnos između etničkoga identiteta i suvremenosti, tvrdeći, da nasuprot mišljenju da suvremene nacionalne države eliminiraju potrebu za etničkim identitetom i grupiranjem na temelju etničke pripadnosti, jačanje države i širenje kapitalizma zapravo izaziva i produbljuje etničke sukobe.

Ako se imaju na umu početna promišljanja o društvenome razvoju i razvoju kao procesu, onda su novi pogledi na etnicitet rezultat iskustva pripadnika naše civilizacije u doživljavanju svijeta, stratificiranog i u društvenom i u političkom i u ekonomskom pogledu. Etnicitet je (bio i ostao) svojstvo kulturne raznolikosti i kulturnoga zajedništva, kojega s jedne strane usmjeravaju obrasci političke i ekonomske moći, a koji je s druge strane, zbog svoje slojevitosti, stalni izvor sukoba i otpora centrima te moći. Međutim, novi pogledi na etnicitet također su rezultat permanentnog razvoja društvenih znanosti, te stoga ne čudi, da je Leo Despres, završavajući opsežnu komparativnu studiju o suvremenim teorijama etniciteta, postavljajući sam sebi pitanje što je novo u "novom etnicitetu", odgovorio, da je nova samo /stara/ spoznaja o vječnome početku (Despres, 1982:19). Naime, kako se stalno naglašava, etnički je faktor stalno prisutan u ljudskome trajanju i kontinuitet je njegov značajan aspekt, pa je još mnogo toga za naučiti o njegovoj povezanosti s kontekstom i izražajnosti.

2.2. Etnički identitet i kulturni identitet

Suvremene koncepcije vežu etnički identitet uz pojam društvene grupe, ukoliko pod tim pojmom podrazumijevamo određenu društvenu strukturu, grupu koja je združena na osnovu biološke povezanosti ili nekih drugih posebnih društvenih odnosa, a kulturni identitet uz tradiciju, ukoliko pod pojmom tradicije shvaćamo akumulirano kolektivno iskustvo neke grupe (ekološko, prostorno, političko, religijsko, estetsko, kao i iskustvo vezano uz interakcije s drugim grupama). Odnos ova dva identiteta jest blizak, ali i posredan, jer etnički identitet ne proizlazi izravno iz kulturne tradicije, nego ljudi, kao pripadnici različitih društvenih grupa, u procesu međusobne interakcije biraju one dijelove svoga kulturnog naslijeđa kojima će dati ulogu označitelja njihove društvene posebnosti. Svaki pojedinac ima određeni kulturni identitet, pri čemu on toga može, ali i ne mora biti svjestan, a etnički se identitet temelji na svjesnome, subjektivnom, deklariranom osjećaju pripadnosti grupi.

2.3. Mnogostruki identitet

U modernim, kompleksnim društvima identitet je također kompleksan, te u skladu s tim, svaki pojedinac može imati mnogostruki identitet. Etnički identitet samo je jedna od mogućnosti identiteta što se ljudima nudi u višetničkom kontekstu. Antropološka znanost taj mnogostruki identitet naziva ugniježdenim identitetom (engleski: nested identity). To

podrazumijeva sposobnost pojedinca da se snalazi i u širem kulturnom sustavu, pa i određenim, uvjetno nazvanim, potkulturnim sustavima. Ovo se naročito odnosi na slučaj etničkih manjina, gdje se rješenje egzistencije manjine, njene pune slobode i suvereniteta, kao i eventualnoga konflikta, ne nalazi u kulturnoj kompetenciji pojedinca ili grupe, već u načinu na koji država, kao faktor moći, regulira i organizira koegzistenciju kulturnih razlika (Cole, 1981:125).

REZIME I PONUDE RADNIH DEFINICIJA

Središnja točka suvremenoga etnološkog istraživanja jest *kultura* u najširem smislu te riječi: kao način života, mišljenja i ponašanja društvene zajednice.

U starijoj etnološkoj praksi predmet etnologije bio je narod i tzv. narodni život.

Pojam *narod* ušao je u etnologiju (i ne samo u etnologiju) u doba romantizma, periodu nacionalnoga osvještavanja i konstituiranja nacije u političkome smislu. Sam po sebi je višeznačan. Međutim, naša starija etnološka praksa određivala je pojam naroda prema definiciji Antuna Radića, koji je, govoreći o narodu mislio na seljaštvo, te na stanovništvo nižih slojeva u manjim gradićima Hrvatske. U takvom su pristupu zapravo izjednačeni pojmovi 'narod' i 'seljaštvo', baš kao što je bila izjednačena socijalna s kulturnom razlikom, budući da je Radić smatrao da postoje zasebne 'kultura gospode' i 'kultura seljaka'.

Suvremeni pristupi etnološkome istraživanju podvrgli su reviziji prijašnje određenje pojma narod kao predmeta istraživanja (koji se najčešće definira kao povijesno formirana stabilna zajednica ljudi, nastala na temelju mnogih elemenata zajedništva, počevši od jezika i teritorija do više ili manje mitske svijesti o zajedničkoj pripadnosti), naglašavajući njegovu višeznačnost, socijalnu slojevitost i dinamični, a ne statični karakter. Narod je određen kao promjenljiva društvena kategorija, pa se u skladu s time etnološko istraživanje zasniva na istraživanju procesa promjena, njihove interakcije i interpolacije.

Suvremeni teoretičari društvenoga razvoja postavljaju pitanje nacije - gradeći ga na tradiciji teorijskih dostignuća od prosvjetiteljstva do danas - zbog toga, što smatraju da je nacija postala ona društvena snaga koja je "otkrila" identitet svih zemalja i naroda (kako njima samima, tako i drugima). Moć, koju nacija posjeduje, traže u središtu čovjekova života, u svijetu ideala i vrijednosti.

Za potrebe i razinu ovoga rada bilo bi tendenciozno detaljno analizirati i baviti se pojmom nacije. Kako je određenje, ipak potrebno, nudimo jedno, koje se pri ovome istraživanju pokazalo najsvrsishodijim. Radi se o Lerotićevom određenju nacije, te odnosu nacionalne ideje i etniciteta, do kojih je došao metodom pojmovne analize kroz različite teorijske pristupe suvremene društvene znanosti.

Nacija je povijesnim radom građanskoga društva izgrađena zajednica ljudi, koji na svjesnoj pripadnosti narodu i izgrađenoj volji da žive u toj zajednici daju podršku, odnosno moć, kako bi se narodna zajednica ozbiljila kao radna i političko - državna cjelina (Lerotić, 1984:275);

i dalje: suvremeno društvo kroz opću demokratizaciju daje mogućnost ljudima da vlastitu bliskost i zajedničku pripadnost kao naroda postave kao načelo u ime kojega će stvarati političke, ekonomske i državne cjeline.

Nacija nije primordijalna grupa koja rađa odnos prema sebi kao idealnoj vrijednosti, već obrnuto: nacionalna ideja kad se prihvati, rađa naciju kao zbiljsku društvenu grupu. Svoj opstanak duguje postojanju identiteta i procesu oponiranja identiteta i razlika, što se naziva etnicitetom. Prema tome, etnicitet je ono svojstvo naroda ili drugog oblika zajednice kojim se ona razlikuje od druge i na čemu gradi svoj identitet (Lerotić, 1983:26 i 27).

Iz izloženih definicija i pogleda na etnos i etnicitet raznih autora u poglavlju o etničkome identitetu vidljivo je, da su u upotrebi pojmovi 'etnos- i 'eticitet- često puta jedan pored drugoga, ili se čak kod istoga autora koristi čas jedan, čas drugi pojam - u istome značenju. Ne zalazeći u dublje rasprave (uvjerena da za razinu ovoga istraživanja to nije neophodno), naglašavam, da ove pojmove razlikujem utoliko, što pod pojmom *eticiteta* smatram prvenstveno pripadnost etničkoj grupi, a pod pojmom *etnosa* proces koji uvažava/ apostrofira etničku grupu.

Ovakva određenja pojmova (etnos, te narod i nacija) otvorila su mogućnost da se u određivanju pojmova 'etničke/nacionalne grupe' i 'etničkoga/nacionalnoga identiteta', termini 'etničko' i 'nacionalno' navode jedan pored drugoga, čime se želi istaknuti njihova bliskost, ali ne i jednakost. To ne znači, međutim, da bi se u daljnjoj razradi ili u nekom drugom istraživanju etniciteta, s drugačijim pristupom, moglo učiniti to isto.

Pod pojmom *eticke/nacionalne grupe* razumijeva se ona ljudska zajednica čiji su članovi pripadnici istoga naroda/nacije; imaju zajedničku prošlost, zajedničku kulturu u najširem smislu te riječi (dakle: i religiju, i jezik, i običaje, način života općenito, svekoliko kulturno - povijesno naslijeđe, svjetonazore, itd.); zajedničke interese koji se tijekom vremena mogu mijenjati, zajednički životni prostor (veći ili manji).

Pripadništvo grupi jest nešto neotuđivo, jer ni sam pojedinac ga ne bira, nego ga stječe rođenjem u dotičnome kolektivu.

Pojam etnička/ nacionalna grupa često se u literaturi koristi kao sinonim za etničku/ nacionalnu manjinu, budući da implicira etničko/nacionalno zajedništvo, ali i geografsku izolaciju od matičnoga naroda.

Kod pripadnika etničke grupe, koja u sredini u kojoj živi ima formalno - pravni status etničke ili nacionalne manjine (u skladu s međunarodnim javnim pravom), zajednička prošlost razumijeva i vjeru u zajedničko porijeklo s narodom u matičnoj domovini, bez obzira na prostornu udaljenost od nje, kao i vrijeme kada su od nje odvojeni.

Pod pojmom *eticiteta ili etničkoga/nacionalnoga identiteta* razumijeva se kontinuirani povijesni proces izgradnje, razgradnje i nadgradnje skladnoga višedimenzionalnog sklopa, koji ima najmanje dva elementa, međusobno povezana i koji stoje jedan nasuprot drugome:

MI : ONI

s najmanje dva podelementa:

MI O NJIMA : ONI O NAMA.

Međusobni odnos MI : ONI znači akciju, a opozicija MI O NJIMA : ONI O NAMA znači interakciju, jer zapravo podrazumijevaju:

- proces samoidentifikacije i identifikacije (akcija) : MI I ONI,
- proces identifikacije drugih (interakcija) : ONI I MI O NJIMA,
- proces identifikacije od strane drugih (interakcija): MI I ONI O NAMA.

Sklad ovih elemenata i podelemenata omogućuju dva aspekta promatranja: objektivni i subjektivni.

Objektivni podrazumijeva niz različitih elemenata kulture (tzv. objektivni sadržaj kulture) koji se mogu smatrati pojedinačnim/individualnim izrazom kulturnih obrazaca članova jedne etničke grupe.

Subjektivni podrazumijeva osjećaj i svijest o pripadnosti etničkoj grupi i značenje što ga ta pripadnost ima u vrijednosnome sklopu svakoga pojedinca ponaosob.

Osnovna obilježja etniciteta jesu: 1) zajedništvo, 2) dinamičnost i fleksibilnost, 3) trajnost.

1) Elementi zajedništva izvire iz:

a) imanentne ljudske potrebe (potreba za osjećajem pripadanja i zajedništva kako bi se izbjegla tjeskoba i strah od samoće, te potreba za komuniciranjem s drugim ljudima);

b) društvene situacije (npr. otpor prema eventualnoj unifikaciji, akulturaciji ili asimilaciji);

c) egzistencijalnih razloga (težnje za što efikasnijim i produktivnijim korištenjem životnih/ekoloških resursa).

2) Dinamičnost i fleksibilnost vezani su uz promjenljivost i trenutne interese grupe.

Promjenljivo je sve ono što podliježe nužnosti strukturalne prilagodbe:

a) općim uvjetima života (npr. kulturna adaptacija - odijevanje, graditeljstvo, gospodarstvo, tehnologija u smislu odnosa i prožimanja tradicije i inovacija, jezik), i

b) posebnim uvjetima života (npr. prilagodba spram interetničkoga okruženja).

Fleksibilnost se ogleda u onome, što se u literaturi često naziva "periodi pojačane svijesti o etničkome identitetu". Tako, u skladu s trenutnim interesom vlastite grupe, nosioci njezina identiteta mogu s njime manipulirati. Jedan od načina manipuliranja identitetom je npr. njegovo prikrivanje (kao što je recimo promjena imena i prezimena) do kojega najčešće (ali ne i uvijek) dolazi zbog raznih oblika diskriminacije, predrasuda i sl.

3) Trajnost etniciteta veže se uz njegov dinamičan i fleksibilan karakter, ali i za njegovu povijesnost (vremenski kontinuitet). To podrazumijeva:

a) nastanak *prvobitnoga identiteta*, uz elementarnu pretpostavku da svaka grupa ima identitet oduvijek. Čak i ona grupa koja nije ni u kakvoj interakciji s drugim grupama ima neki svoj identitet (poznati su primjeri iz etnološke literature o "otkriću" pojedinih zajednica i njihovom prvom susretu s pripadnicima drugih zajednica, kada se na pitanje "Tko ste vi?" jednostavno, ali točno određeno odgovara: "Mi smo ljudi"), ali ga u susretu s drugim grupama manje ili više naglašava/izražava.

b) kontinuirani doživljaj zajedništva u smislu doživljaja cjelokupne povijesti, uz pretpostavku, da svaka grupa ima identitet oduvijek. On traje i modificira se zahvaljujući unutarnjem vremenu koje posjeduje biće svake zajednice, bez obzira na različite povijesne događaje i različita povijesna razdoblja.

Na temelju ovakvoga određenja etničke grupe i etniciteta, može se postaviti teza, da put stvaranja identiteta teče od: *imanentne ljudske potrebe za zajedništvom i pripadanjem do etniciteta*, kao najmarkantnije od svih ponuda što ga je zajednica mogla ponuditi pojedincu kao svome članu.

Izgradnja identiteta u najizravnijoj je vezi s *općim društvenim razvojem*, od horde do nacionalne države modernoga tipa.

Gubljenjem, odnosno promjenom pojedinih elemenata kulture (elemenata "objektivnoga sadržaja kulture") ne gubi se prvobitni etnički identitet, jer sam objektivni sadržaj kulture nije dovoljan za njegovo oblikovanje. Za to su potrebni neki određeni mehanizmi koji određuju kada će i koji će elementi kulture biti izabrani od svojih nositelja kao *označitelji etničkoga identiteta*. To su društveni, politički, ekonomski, kulturni, psihološki i možda još neki mehanizmi. Iz interakcije tih mehanizama izrasta cjelovit etnički identitet.

Sintagma "biti drugačiji od drugih" nosi različite konotacije u različitim periodima društvenoga razvoja: pozitivne ili negativne, već prema tome kakav predznak nosi interakcija: mi o njima / oni o nama. Ako je taj predznak pozitivan, mi nećemo doći u sukob, već ćemo graditi miran suživot, uživajući u bogatstvu raznolikosti. Ako li je pak taj predznak negativan, jasno je da ćemo se sukobiti, jer smo (ponekad obostrano, a ponekad jednostrano) izgradili neprijateljske stavove jedni spram drugih.

Napokon, sintagma "biti drugačiji od drugih" implicira posjedovanje svoga i identiteta drugih istodobno, čak i u onim modernim zajednicama kojima se (samo) čini da im taj identitet nije potreban, jer su u situaciji kada se ne moraju ili jednostavno ne žele određivati spram drugih ili protiv drugih.

LITERATURA

Barth, Frederik: Introduction, u: ur. Frederik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*, Little, Brown and Co., Boston, 1969, str. 9-38.

Björklund, Ulf: Ethnicity and the Welfare State, *International Journal of Social Science* 111, Paris, 1987, str. 19-30.

Cohen, Ronald: Ethnicity: Problem and Focus in Anthropology, u: ur. B. G. Siegel, A. R. Beals, S. Tyler, *Annual Review of Anthropology* (7), Palo Alto, 1978, str. 379-403.

Cole, John W.: Ethnicity and the Rise of Nationalism, u: ur. Beck & Cole, *Ethnicity and Nationalism in Southeastern Europe*, Amsterdam, Universteit Amsterdam, 1981, str. 105-144.

Despres, Leo A.: Ethnicity: What Data and Theory Portend for Plural Society, u: ur. D. Maybury-Lewis, *The Prospects for Plural Society, 1982 Proceedings of The American Ethnological Society*, 1982, Washington, str. 7-29.

Fishman, Joshua: Social Theory and Ethnography: Language and Ethnicity in Eastern Europe, u: ur. P.F. Sugar, *Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe*, Santa Barbara, 1980.

Fromm, Erich: *Zdravo društvo*, Naprijed, Nolit, August Cesarec, Zagreb, 1984.

Gajić, Radoslav: *Živi jezik*, Gradina, Niš, 1980.

Geertz, Clifford: *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York, 1972.

Gellner, Ernest: Ethnicity and Anthropology in the Soviet Union, *Archives Européens de sociologie* 18, 1977, str. 201-220.

Helebrant, Marija: Sergej Mihajlovič Širokogorov i njegova teorija o etnosu, *Izvešća*, Zagreb, 1979, str. 65-79.

Katunarić, Vjeran: Jugoslavija kao etničko društvo, *Sociologija* 2-3, Zagreb, 1982, str. 354-366.

Klaić, Bratoljub: *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1988.

Lerotić, Zvonko: Nacionalna ideja i etnicitet, *Gledišta* 1-2, Beograd, 1983, str. 25-40.

***: *Nacija*, Globus, Zagreb, 1984.

Ljuboja Gordana: Savremene sovjetske i zapadne teorije o etnosu, *Sociologija* 1, Zagreb, 1988, str. 97-117.

Rakić, D. Radimir: O pojmovima "etnos", "narod", "nacija", *Gledišta* 1, Beograd, 1983, str. 5-18.

Richmond, H. Anthony: Ethnic Nationalism: social science paradigms, *International Social Science Journal* 111, Paris, 1987, str. 3-18.

Rihtman-Auguštin, Dunja: diskusija, Etnos, narod, nacija, naučni skup, *Gledišta* 1, Beograd, 1983, str. 140-142.

***: Etnos kao proces, *Zbornik kongresa jugoslavanskih etnologov in folkloristov, Rogaška Slatina*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 1-/2, Ljubljana, 1983, str. 806-812.

***: Narodna kultura. Nacija i civilizacijski proces, u: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Knjižnica Glasnika SED 5, Ljubljana, 1988, str. 14-28.

***: Što dugujemo Širokogorovu (prilog teoriji etnosa), *Migracijske teme* 2-3, Zagreb, 1989, str. 123-130.

***: Istinski ili lažni identitet - ponovno o odnosu folkloru i folklorizma, *Simboli identiteta, studije, eseji, građa*, Zagreb: Biblioteka HED-a, 1991, str. 78-89.

***: O konstrukciji tradicije u naše dane. Ritualni, simboli i konotacije vremena u: *Narodna umjetnost* 29, Zagreb, 1992, str. 25-43.

Supek, Olga: Etnos u etnologiji i kulturnoj antropologiji, u: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Knjižnica Glasnika SED 5, Ljubljana, 1988, str. 29-60.

***: Etnos i kultura, *Migracijske teme* 2-3, Zagreb, 1989, str. 145-153.

Švoč-Đokić, Nada: Proces razvoja i kulturni kontekst, *Kultura* 84-87, Zagreb, 1989, str. 8-12.

***: Redefinicija koncepcije razvoja u uvjetima treće tehnološke revolucije, u: *Međunarodno okruženje u dugoročnom društveno-ekonomskom razvoju - Hrvatska u svjetskoj privredi*, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb, 1990, str. 8-18.

Verdery, Katherine: *Transylvanian Villagers: Three Centuries of Political, Economic and Ethnic Change*, University of California Press, Berkeley, 1983.

***: Theorizing socialism: a prologue to the "transition", *American Anthropologist* 3, Washington, 1991, str. 419-439.

Zorić, Damir: Nadgrobni spomenici i simbolizam identiteta, u: *Simboli identiteta, studije, eseji, građa*, Biblioteka HED-a, Zagreb, 1991, str. 193-204.

ETHNICITY AND DEVELOPMENT. An Essay on Ethnic Identity and Social Development

Summary

The aim of this paper is to find out the ways in which modern ethnological and anthropological science treats the phenomenon of ethnic identity, and whether there is any relationship between ethnic identity and social development.

The theories that approach ethnicity as a natural category are discussed first and then those that approach it as a subjective category. The most recent tendencies that deal with the correlation of ethnic identity and global power relations are also presented.

The author agrees with the opinion that ethnic identity is one of the factors of organized common life of a community. It encompasses a range of elements but basically it is founded on the feeling of affiliation and loyalty to a particular community (where a subjective dimension could be seen). It also includes different cultural elements that reflect individual expression of cultural patterns of the members of a community (objective dimension).

The author also claims that the way of shaping the identity goes from the immanent human need for holding in common and affiliation, to ethnicity as the most prominent of all offers that the community could give to an individual as its member. Therefore, the shaping of identity is in direct correlation with general social development from band to modern national state.